

Maga a tárca, ha tréfás hangnemben is, Juhász Gyula élete egyik központi — ha nem a központi — problémájáról szól: a költő magányáról, „aggregenségéről”. A cikk írása idején Juhász Gyula csúcspontjában volt! 1928-ban közéleti férfiúként is sokat szerepelt, május 20-án a magyar ifjúság Ady-ünnepélyén beszédet mondott a költő sírjánál (az ekkor készült fényképpel indul a Tiszatáj emlékszám), és az egyidőben kiadott *Ifjú szívekben élek* című röpiratnak is munkatársa lett. A kritikai kiadás 1928-ból százötven(!) cikkét és huszonhét versét tartja számon. 1929-ben viszont, az életrajzból tudjuk, a költő bevonult a szegedi idegklinikára, ahol tragikus haláláig hosszabb-rövidebb megszakításokkal tartózkodott. Magyar László szerint a költő örök szerelme, Sárvári Anna egy ízben meglátogatta a súlyosan beteg író: Juhász nem fogadta, a fal felé fordult. Ide kívánkozik még Móra Ferenc megfigyelése Juhász Gyuláról: Szerinte a költő „...a nő után való mérhetetlen vágy s a nőhöz való közeledni nem merés betege”. Az Aggregénytán Juhász Gyula utolsó derűs éve vallomások írása.

TASI JÓZSEF

CSAPLÁR FERENC

Juhász Gyula és Kassák

1.

Kassák 1908-ban, *A Holnap* című antológiában találkozott először Juhász Gyula nevével és költészetével. 1909—1910-ben *A Holnap* újabb kötetéből és a *Független Magyarország* című napilapból Juhász további verseivel ismerkedett meg. Ezzel kapcsolatos élményéről csaknem fél évszázad múlva a következőket írta: „Legmélyebben Ady és Babits szavai, mondatai hatoltak belém, majd Miklós Jutka egyenetlen, gátakat törő sorai ragadtak magukkal. Jóval később figyeltem fel Juhász Gyulára, de végül a vele való ismerkedés és bajlódás lett legmélyebb emlékem. Halk és bánatos szavait szürcsölgetve távoli rokonomra, tiszteltreméltó bátyámra ismertem benne, [...] Szinte fájtam az ő fájdalmait, s az ő gondokjában mintha az én szomorú magányosságom is hangot kapott volna. A zsoldárok könyvét sem olvashattam volna meghittebb odaadással, mint az ő magyar tájképeit, Anna utáni csendes siralmaikat.”

Kassák Juhász Gyula egyéniségétől, életútjától oly sokban eltérő jellemére, sorsára, Juhász lírájától olyannyira különböző érett költészetére gondolva úgy tűnik, a mély Juhász-élményről szóló vallomás utólagos átélés eredménye. Kassák korábban, az *Egy ember életében* egyébként is úgy nyilatkozott, hogy számára Ady költészete mellett a többi holnaposé, így Juhászé is „csak jóleső utóhang, andalító muzsika volt”. Ám Kassák 1909—1910-ben írott, többségükben a *Független Magyarországnak* megjelent szonettjei, közülük is mindenekelőtt az *Árva a lelkem*, az *Esti beszéd magamért*, a *Szomorúság*, az *Én és ők*, a *Tékozló lélek sorsa az őszben*, az *Önarckép*, az *Ünnep álomországban*, a *Szüretidőben*, a *Vágy és álmatlanság*, az *Oktalan kérdés valakihez*, a *Szonett*, az *Elégia*, a *Cecilia*, a *Firenzei szonett*, az *Akt* és az *antik szobor* arról tanúskodnak, hogy Kassák ebben az időszakban mintegy másfél esztendeig Ady mellett Juhász költői hangját, kifejezőeszközeit vélte leginkább alkalmasnak arra, hogy saját életérzését megszólaltassa. E később már nem vállalt és többé-kevésbé el is feledett verseiben sorra fölismerhetők Juhász költészetének legjellegzetesebb motívumai: a magányérzés, a szomorúságkultusz, a reménytelen szerelmi vágy, a jelenből való kiábrándultság, a letűnt korokba és a művészeti alkotások világába való elvagyódás. Szonettjeinek formájában a műfajnak az a lazább rímszerkezetű változata valósult meg, mint amit Juhász alkalmazott.

Juhász költészetének a pályakezdő Kassákra gyakorolt erős hatását még szemléletesebben jelzi a *Független Magyarország* 1910. július 26-i számában megjelent és Juhász Gyulának ajánlott „*A többi néma csönd*” című szonett. Önmagában már az is sokatmondó gesztus,

hogy Kassák egy Juhász-versre verssel reagált. Szonettje ugyanis Juhásznak a lap 1910. március 15-i számában megjelent *A többi néma csend* című versére adott költői válasz volt. Legfőbb érdekessége Kassáknak abban a címválasztással és az ajánlással nyíltan bevallott törekvésében rejlik, hogy Juhászról Juhász költői hangján és költői eszközeivel szóljon:

*Messziről jött és dalolva tért meg,
Más istent és a titkot nem kereste;
Bús önmagát látta istenének
S szelíd mosollyal dőlt a végtelenbe.*

*Pár könyv és egy asszony volt mindene;
Sírva cipelte az élet holmiját.
S e tragikus lét: vak bohóca
A régi portáról újba söpri át.*

*Megölte hitét a pokol siráma
S e rút jelen: hol minden istené
És lelkünkre ég az üdvök ragálya.*

*Árván virrasztott nagy éji magányban:
Verseket írt lelke asszonyához
És meghalt egy fehér elefántcsont-házban.*

Kassák ezt a Juhász Gyulával kapcsolatos megnyilatkozását, a vonzódás és nagyrabecslülés e kifejezését oly fontosnak érezte, hogy évekkel később, 1918 decemberében a Juhással való személyes megismerkedésre és közös fellépésre készülve a szegedi *Tűz* című folyóiratban újra leközlöztette. Pedig költőként ekkor már rég és messze túlélt Juhász líráján.

2.

Juhász kezdettől fogva figyelemmel kísérte Kassák írói munkásságát. A *Független Magyarországban* 1909 elejétől szinte egymás mellett olvashatta saját verseit és Kassákéit. 1909. december 25-én, 1910. április 15-én és július 26-án például együtt szerepeltek a lap irodalmi rovatában. Juhász bizonyára hálával és büszkeséggel fogadta a fiatal Kassák neki ajánlott és róla szóló szonettjét. Kassák új költői hangjának megszólalására és a magyar avantgarde mozgalom színrelépésére mégis viszonylag későn, csak Kosztolányi és Babits véleménynyilvánítása után reagált. A késés oka a már 1908-ra véglegesen kialakult és azóta változatlan, a magyar avantgarde irodalomeszményétől olyannyira eltérő ízlése, valamint személyes sorsának alakulása, az irodalmi életből való száműzetés és visszavonultság volt. A magyar avantgarde mozgalommal kapcsolatos kedvező véleményének kialakulása időben egybeesett az irodalmi és közéletbe való visszatéréssel, a konvratív ideálokra és a világháborúval kapcsolatos tévhitre való fokozatos túlépéssel, valamint a munkásmozgalomhoz való közeledéssel, a szegedi forradalmi csoportosulásokhoz történő csatlakozással. Valószínűnek látszik, hogy e folyamatok érlelődésében a magyar avantgarde mozgalom létezésének, harcos és agitatív fellépésének része volt.

Juhász 1918. március 30-án a *Szeged és Vidéke* című napilapban tett először a nyilvánosság előtt említést a magyar avantgarde mozgalomról. Gergely Sándornál, a Kassákék felé orientálódó fiatal makói szobrásznál tett műterem-látogatásáról beszámolva a *Ma* körét egyértelműen elismerő módon mint „merész művészi csoportosulást” emlegette. A külföldi avantgarde mozgalmak, az olasz futurizmus és a német expresszionizmus megítélését, a *Ma* irodalomtörténeti szerepének és jelentőségének, sőt a *Nyugat*-mozgalom helyzetének értékelését illetően fokozatosan magáévá tette Kassákék álláspontját. A *Délmagyarország* 1918. június 29-i szá-

mában ismét Gergely Sándorról szólva a következőket írta: „Közeli rokonságot tart a komolyabb expresszionista törekvésekkel, de Boccioniék túlzása nélkül.” Néhány nap múlva, augusztus 11-én a *d'Annunziót* elmarasztaló cikkében kijelentette: „Egy fiatal és tehetséges német vagy magyar expresszionista költő akármelyik versében több az eredetiség, újság és méretség, mint ebben a költői leiratban.” Szeptember 22-én a Gergely Sándorról szóló újabb cikkében Kassákot „a magyar expresszionizmus hivatott vezérének” nevezte, és leplezetlen örömmel adott hírt a *Ma* szeptemberi kiállításának sikeréről: „Ez a demonstratív tárlat a magyar expresszionizmus képzőművészetének első jelentős diadalát jelenti. A kritika, még az óvatos és ellenséges is, szinte egyértelműen dicsérte a *Ma* művészi törekvéseinek komolyságát és létjogosultságát.” Október 15-én a *Nyugat* irodalomtörténeti szerepéről szóló cikkét a következőképp zárta: „a *Nyugat* mint irodalmi törekvés elérte célját és ma már az ő lezárt eredményeit is döngetni kezdi egy új fiatalság, egy más célkitűzés, egy friss akarat, a *Máé!*” A *Mozgalmra* célzott, Kassák nevezetes programversének, a *Mesterembereknek* fő gondolatát visszhangozta, mikor az őszirózsás forradalom előestéjén, október 27-én az *Októberi fiatalság* című cikkében kijelentette: „A régi politika, irodalom, tudomány, az egész romlott régi társadalom közönyös és szürke Solnessinek ajtaján keményen és öntudatosan kopogtat már a fiatalság, hogy új törvényeit emelje a szépség, az igazság új templomainak!”

Már Péter László fölhívta a figyelmet arra, hogy az expresszionista, aktivista irodalom létjogosultságának, sőt a *Nyugattal* szembeni fölényének elfogadása a vidéki költőnek, halk szavú lírikusnak ismert Juhász részéről bátor, merész fölismerést jelentett. E fölismerés megszületésében fontos szerepet játszott Juhász saját költői munkásságába vetett hitének megrendülése és Bartók művészetével való találkozás. Péter László Juhász-monográfiájában idézett egyik dokumentumból kiderül, hogy ez a megrendülés már 1917 közepén bekövetkezett. Juhász ideggyógyász kezelőorvosa a költővel folytatott beszélgetésekről 1917. június 20-án a következőket jegyezte föl: „Sokat gondol arra — s ez nagyon deprimálja —, hogy voltaképpen egész életében, mostanáig nem csinált semmit, most pedig már nem is csinálhat. Versei, miket eddig írt, líraiak, mindig önmagával vesződött verseiben is, a »közzel« nem törődött. Emiatt minden dolga értéktelen.” 1918. december 29-én a *Ma* szegedi matinéján mondott nevezetes előadásában nemcsak a magyar avantgarde mozgalom létjogosultságát, élenjáró szerepét bizonygatta, hanem saját eddigi költői munkásságát is idejétmúltnak, korszerűtlennek minősítette, mikor kijelentette: „Azt akarta *A Tett*, hogy a művészet ne csak passzívan szemléljen, mint a fakír a köldökét és a habitué az operát, hogy a művészet ne csak meddően siránkozzék vagy ujjongjon a dolgok láttán, de maga is aktív részt vegyen a világ megformálásában, maga is alakítsa a dolgokat, teremtő legyen a művészet, és irányító, az új világnak, amely jön és támad, ne csak bámulója, de építőmestere is!” Akarva akaratlanul saját költői múltjáról szolt önkritikusan, mikor „a burzsua világ mondvacsinált komplikációit és differenciáltságait” emlegette, mikor elmarasztalólag megemlítette, hogy „a passzív impresszionizmus megelégedett szép dolgok nézésével és szép szavak mondásával, a részletek művészetével”. A kezelőorvosának korábban bevallott kételyei, a „közzel nem törődés” miatt érzett önvád készítette arra, hogy a *Máról* dicsérőleg elmondja: „Igent és Nemet mond világra és dolgokra”, „közösséget vállal a nagy közösséggel”, „az élet lendületét hozza a jövőndő irányában”.

Juhász legkorábban 1917 végén szerezhetett tudomást Bartók és a magyar avantgarde mozgalom között kialakult közeli kapcsolatról, kölcsönös szolidaritásról, Kassákék Bartók személye és zenéje iránti hódolatáról, nagyrabecsüléséről. A *Ma* 1918. február 1-én megjelent Bartók-száma s ebben mindenekelőtt Náray Miklós Bartókról szóló tanulmánya, valamint Kassák Bartóknak ajánlott *Napraköszöntés* című költeménye alapján láthatta, hogy a magyar aktivisták tudatában Bartók munkásságát illetően a népzene gyűjtés és a zeneszerzés, a parasztzeneiség és a korszerűség nem vált külön, sőt a parasztzeneiség mint a korszerűség alapja, kiindulópontja szerepelt. A *Ma* első budapesti matinéjának műsorából kitűnhetett számára, hogy a magyar aktivisták a fiatal Bartók izzó, robbanó erejű zenéjében saját művészi programjuk megvalósítására, a világ átalakítására törekvő elszánt akaratuk zenei kifejezésére is-

mertek. A Bartókot régóta személyesen ismerő, zenéjét fenntartás nélkül nagyra tartó Juhász számára mindez megkönnyítette a *Ma*-mozgalom létjogosultságának és úttörő szerepének fölismérését. Jellemző, hogy Juhász az 1918. december 29-i matinén a *Ma* egyik legfontosabb és legértékesebb jellegzetességének „a művészet ősi, primitív, örök, spontán erőihez” való visszatérést tartotta, tehát azt a törekvést, amely Bartók népzene gyűjtői és zeneszerzői tevékenységét meghatározta. Bartók zenéjének a *Ma* irodalom- és művészeteszményét elfogadtató hatásáról vallott, mikor előadása végén kijelentette: „Bartók zenéjében a komoly lélek ősi borzongásai és a modern idegek remegései ölelkeznek a teremtés lázában.”

A szegedi matiné alkalmával került sor Juhász Gyula és Kassák között az első személyes találkozásra. Kassák elmondja emlékezésében, hogy ezt megelőzően néhány alkalommal levelet váltottak. Bár e levelezésnek sem Juhász, sem Kassák hagyatékában nincs nyoma, Kassák állítását nem kell kétségbevonunk. A *Ma* szegedi estjének megszervezéséhez ugyanis föltétlenül előzetes kapcsolatteremtésre volt szükség. Alighanem igaza van Péter Lászlónak, mikor azt gyanítja, hogy a kapcsolat Gergely Sándor közreműködésével jött létre. Kassák ugyanis az időközben a *Ma* munkatársává vált szobrásztól kaphatott legkorábban és leghitelesebben hírt Juhásznak a *Ma*-mozgalom iránt egyre növekvő rokonszenvéről. Szélpál Árpád, Kassák közeli munkatársa, a *Ma* költőinek egyike úgy emlékszik, hogy a szegedi matiné Juhász kezdeményezésére jött létre. Ám Kassák arra még az előzetes információk alapján sem számított, hogy Juhász oly bátran és keményen fog kiállni mellettük. Pedig Juhásznak nemcsak a máshoz szokott szegedi közönség előítéleteivel kellett számolnia, hanem még a baloldali érzelmű írók, művészek egy részének értetlenségével, sőt dühödt ellenszenvével is. Csányi Mátvás, Juhász közeli barátja és fegyvertársa például a *Ma*-est után a *Tűz* 1919. január 4-i számában „tehetőségtelenségtől ordító hülyeségeknek” nevezte a *Ma* irodalmát, és „huszonöt botot” követelt Kassákéknak. A *Tűz*-csoportban egyébként — valószínűleg nem kis részben Juhász föllépésének hatására — voltak a *Mának* hívei is. A lap következő számában Szalay János megvédte Kassákot Csányi támadásával szemben, „zseniális művésznek”, „a legforradalmibb magyar írónak”, „Ady óta a legeredetibb talentumnak” nevezte.

Kassák a *Ma* 1919. január 26-i számában a történetet némileg megszipítva azt írta, hogy a szegedi matinének „úgy a közönség, mint a sajtó körében sikeres, nagy visszhangja volt”. A szegedi sajtóban megjelent híradásokból azonban kiderül, hogy a közönség a matiné irodalmi műsorszámait udvariasan leplezett értetlenséggel vagy éppen nevetéssel fogadta. Juhásznak a matinén fölolvastott előadása, mely nyomtatásban először a *Ma* 1919. január 26-i számában látott napvilágot, mindmáig a magyar avantgarderről szóló egyik legfontosabb megnyilatkozás. Értéke nemcsak a *Ma*-mozgalom útjának és törekvéseinek pontos interpretálásában és stílusa költői erejében van, hanem abban, hogy fölhívta a figyelmet a *Ma*-mozgalom sajátosan magyar jellegére is.

Szélpál Árpád úgy emlékszik, hogy Kassák és Juhász pár hónappal később Budapesten a *Ma* 1919 áprilisában, májusában rendezett propagandaestéinek egyikén újra találkozott. E találkozásról Szélpál az 1983. január 17-én kelt levelében a következőket írja: „A Tanácsköztársaság idején, a *Ma* egyik előadóestjére Juhász Gyula feljött Szegedről. Az előadóestét a Medgyaszay Színházban rendeztük. A szünetben arra kérte Kassákot, hogy mutassa be neki azt a költőt, aki a *Színház 1918* című háborúellenes verset írta. Ez volt egyetlen találkozásom Juhász Gyulával. Beszélgetésünk során azt mondta, hogy nagyon szereti ezt a versemet, és gratulált merészségemért. Mondtam neki, hogy a vers megjelenéséért Kassáké az érdem, mert a lap betiltását kockáztatta vele. Az említett előadóesten a szünetben Kassák és Juhász Gyula között nagyon meleg hangú beszélgetés folyt le, de részleteire nem emlékszem, csak hangulatára.”

Juhász költészetében a *Mával* való e találkozásoknak nincs föltűnő nyoma. Az 1919 nyarán írt *A munkásokon homlokára* emelkedett hangját, motívumait, felrázó, mozgósító jellegét, jövődőképét azonban a magyar expresszionizmus, aktivizmus irodalomeszménye felé való közeledés jeleként lehet számon tartani.

Juhász — mint Péter László írja — a Tanácsköztársaság leverése, a *Ma* emigrációba kényszerülése után sem ingott meg Kassák költészetének értékéről, irodalomtörténeti jelentőségéről vallott meggyőződésében. Kassák 1920 utáni költészeti kalandjait látva azonban szükségének tartotta leszögezni, hogy ő személy szerint jobban szereti „a megtalált hitből és az elnyert bizonyosságból fakadó nyugalmat”, „a tiszta szemléletet”. Ám ha az államhatalom vagy a konzervatív ízlésű kritika részéről támadás érte Kassákot, vagy épp értetlenség, mellőzés nehezítette helyzetét, Juhász szinte mindig alkalmat talált arra, hogy kiálljon mellette. Mikor 1919 őszén hajtóvadászat folyt a *Ma* vezető munkatársai ellen, s Kassáknak a börtönből kikerülve külföldre kellett menekülnie, Juhász újra hitet tett a magyar aktivizmus művészetének létjogosultsága és jelentősége mellett. A *Délmagyarország* 1919. november 4-i számában Gergely Sándor és Moholy-Nagy László közös műteremtárlatáról szólva többek között a következőket írta: „Ezt az új plasztikai és pikturális törekvést nem lehet sem mosolyogva, sem kézlegyintéssel elintézni többé, ebben a fiatal, erős és bátor művészetben egy most támadó új világ lelke lebeg.” 1921 végén, a *Világanyám* című kötet megjelenése után Kassákot gúnyoló, sőt denunciók sora látott napvilágot a magyarországi lapokban. Jellemző, hogy *Az Est* *Az aktivista* *Pegazus*, a *Ma* *Este* pedig „*A modern művészet — elmebaj!*” címmel írt Kassák képverseiről. Juhász mindegyike és a még dühöttebb, még inkább elutasító szóbeli vélekedésekre a *Szegedi Napló* 1922. március 12-i számában az expresszionizmus és a dadaizmus létrejöttének, a korabeli valóságban és életérzésben rejlő gyökereinek bemutatásával válaszolt. Különösen az számított az akkori viszonyok között merészségnek, ahogyan a dadaizmus létjogosultságát megindokolta: „Ha a világ beteg — és ma nagyon, nagyon beteg, ennek megállapításához nem kell túlságos szakértelem — nem csoda, ha lelkének — a művészetnek — is magas láza van. [...] most még vajúdás és születés liheg és vonaglik ezen a földön. És új váteszek, új próféták, új apostolok (és új bűbájosok és új vajákosok és új ördöngösök és új mordályégetők) prédikálnak új igéket és táncolnak új vitustáncokat.” Amit Juhász Kassák költészetének művészi értékéről kijelentett, az a korabeli közhangulatban legalább akkora vakmerőség volt, mint az ellenforradalom által berendezett világ „betegsége” való erőteljes célozgatás: „Kassák Lajos versei között pedig van néhány olyan monumentális, amelyek nevét egészen bizonyosan bele fogják írni a költői maradandóságba. Ennek a kornak leglelke szóval meg ezekben erővel és mély hatással, ennek a kornak lelke, amely új dómokat akar emelni, a munka és haladás, az emberiség és szabadság nevében.”

Mikor a bécsi *Ma*-csoport széthullása, a folyóirat megszűnése, majd az 1926 decemberében Budapesten megindított *Dokumentum* visszhangtalansága és kimúlása nyomán kérdésesnek tűnt Kassák költészetének a hazai olvasóközönség körében való létjogosultsága, Juhász több alkalommal is igyekezett föl hívni a figyelmet Kassák költészetére. A *Színház és Társaság* 1926. november 8-i számában megjelent írása egyik helyén kijelentette, hogy Rabindranath Tagorenél érdekesebbnek tartja, szívesebben olvassa több magyar író kortársát, közöttük Kassák Lajost. A *Délmagyarország* 1927. február 11-i számában Berczeli Anzelm Károly *Mise* című verseskötetéről szóló ismertetését a következőképp kezdte: „A magyar lírának a huszadik században két nagy forradalma volt. Az egyiket Ady Endre hozta, a másikat Kassák Lajos. Mind a két forradalom teljes volt: tartalmi és formai egyaránt.” Nem sokkal később, a *Délmagyarország* 1927. április 10-i számában egyik színházi témájú cikkét így fejezte be: „Jók voltak még: Vörösmarty Mihály versei. Jók még Ady Endre versei is. Jók lesznek még Kassák Lajos versei is.” A lap 1927. november 12-i számában a Nobel-díj odaítélését kommentálva leplezetlen ironiával panaszkodott, hogy a „mindenféle akadémiától elrugaszkodott és hivatalos tekintélyeket nem tisztelő nevek” szóba sem kerültek a hazai jelölések alkalmából, s a mellőzöttek névsorának végén mintegy felkiáltójelként Kassák Lajost szerepeltette.

Kassák költészetének elismerő emlegetése, értékének, jelentőségének hirdetése a publicista Juhász 1919 utáni magatartásának, az ellenforradalmi rendszer kultúraellenességével, hamis értékeivel való szembeállításának egyik jellegzetes megnyilvánulásává vált. E tekintetben külö-

nösen sokat mond, ahogyan Juhász a Kassák ellen indított sajtóperekre reagált. Már 1928. június 21-én a *Délmagyarországban* megjelent *Színház és kultúra* című cikkében rejtett célzást tett Kassák *Álláspont* című bécsi röpirata miatt megindított büntető eljárásra. Pár héttel később, 1928. július 27-én leplezetlen gúnnyal kommentálta a hivatalos kultúrpolitika irányítóinak azt a döntését, hogy a Baumgarten-díjat csak „megbízható íróknak” szabad odaitélni. 1928. december 7-én a *Magyar könyv válsága* című cikkében közvetlenül szólt az *Álláspont*-perről. Keserű iróniával, megvetéssel említette a tárgyalást vezető tanácselnök magatartását, aki azt tanácsolta Kassáknak, hogy „írjon jobb könyveket, majd akkor többet fog keresni!” Juhász e megjegyzésre és a Kassák elleni egész bírósági eljárásra a cenzúra elleni tiltakozással, az irodalom szabadságának követelésével válaszolt. Cikke végén többek között a következőket írta: „Tessék szabadabb levegőt engedni be az irodalom számára, tessék a különféle nyílt és titkos cenzúrákat beszüntetni, tessék a gondolat és írás függetlenségét biztosítani, és akkor majd még jobb könyveket fog írni az a Kassák.”

Juhász lapjában, a *Délmagyarországban* az *Egy ember élete* második része miatt megindított sajtóperre is történt reagálás. Az 1932. december 11-én megjelent *A szellem szabadsága* című névtelen vezércikk nem szerepel a Juhász kritikai kiadás megfelelő kötetében, mégis nagy valószínűséggel az ő írásának lehet tartanunk. Juhász 1932. október 12-e óta újra otthon volt viszonylag jó, írásra képes állapotban. Decemberben verse és egy másik vezércikke is megjelent a *Délmagyarországban*. Szerzősége mellett szól a cikk témája és a jellegzetes névsor, többek között Schiller, Ibsen, Mozart, Beethoven, Wagner és mindenekelőtt Ady és Bartók említése. Juhász stílusának egyik jellegzetessége, a mondatrészek halmozása szintén megfigyelhető benne. Ez az érdekes írás, mely Kassák hagyatékából került elő lapkivágat formájában, s melyet most Péter László, a kritikai kiadás szerkesztője is Juhász tollából származónak valószínűsített, a következőképp hangzik:

„Ugyanakkor, amikor a világ íróinak Budapesten összegyűlt parlamentje az írói szabadság védelmének módozatairól tanácskozott, s amikor elhatározták, hogy »a jövőben« tiltakozni fognak minden olyan kísérlet ellen, amelyik üldözni akarja az írók meggyőződése miatt, a budapesti törvényszék bírái elé állott Kassák Lajos, akit egyik regénye szereplőjének szavai miatt osztályelleni izgatással vádolt az ügyészség. A törvényszék Kassák Lajost felmentette a vád alól s a felmentő ítéletben az ügyész is megnyugodott. A bíróság tehát a jogerős ítélet megállapítása szerint nem talált büntetendő cselekményt Kassák Lajos regényében, de az ügyész akkor, amikor a felmentő ítéletben megnyugodott, arról tett tanúságot, hogy az állam büntető hatalmának képviselete nem talál üldözni valót abban a világirodalmi mértékkel mérve is monumentális, megrázóan szép és megrázóan igaz könyvben, ami miatt íróját a vádlottak padjára ültették.

A Pen Clubok budapesti kongresszusa meleg ünneplésben részesítette Benedetto Croce-t és Louis Aragont, akiket írói meggyőződésükért, irodalmi hitvallásukért elítélték s a szolidaritás őszinte megnyilatkozásával emlékeztek meg Ossietzki-ről, aki azért nem jöhetett el a gondolatszabadság s az írói meggyőződés szabadságának védelmére tanácskozni, mert börtönbe küldték azok, akik az írói meggyőződést csak akkor tisztelik, ha az írói meggyőződés pártpolitikai törekvéseik szellemét szolgálja. A szellem szabadságának olasz, francia és német áldozatai felé fordult az írók budapesti kongresszusának részvéte, ami alatt Kassák Lajos, a magyar irodalomnak ez a különös nagysága írói meggyőződésének szabadságáért a vádlottak padján harcolt. Eszünkbe jut a Fehér Kövek csudálatos szépségű novellája: a görög filozófia nagy szellemei a jövő vallásáról vitatkoznak s az eléjük vetődő rongyos ruhájú, mezítelen lábú apostolt nem ismerik fel. A világ minden tájáról összesereglett írók arról tanácskoztak, hogy az irodalom jogcímén, az írói tehetség tekintélyével s az irodalom élő reprezentánsainak közéleti és társadalmi súlyával mit tehetnek a meggyőződésnek és emberi szellemnek szabadságáért, mialatt az élő magyar irodalom egyik legerőpáibb képviselője a vádlottak padján felelt azért, amit regényében a — szereplők mondanak.

Nem magyar jelenség ez és nem a mai kor tünete. Schillert is bezárták a Haramiák miatt s megtiltották neki, nem az írónak, hanem a katonáorvosnak, hogy nem kívánatos dolgokról ír-
káljon. Bars vármegye törvényhatósága feliratban tiltakozott Kazinczy Ferenc nyelvújító tö-
rekvései ellen, s megbélyegezte az egész nyelvújítási mozgalmat. Az sem új dolog, hogy a fog-
orvosok perlik a drámáirót; Rembrandot az Éjjeli Őrség világraszóló remeke miatt is perbe-
fogták a községi alabárdosok, Goethe válasza sem méltatta Schubert levelét, amihez mellé-
kelve a megzenésített Erlköniget küldte el neki. S hogy írnak a kortársak s közöttük a legkivá-
lőbb kritikusok Mozarttól és Beethovenről! Amikor Manet kiállította Párisban az Olympiát,
katonákat kellett a vászon elé állítani, hogy a felháborodott nézők ne vagdossák darabokra
ezt a korszakot megújító remekművet. S idézzük a Wagner Richárd és Ibsen körül lefolyt évti-
zedes harcokat? A Daily Telegraph 1916-ban azt írta Ibsenről, amit Karlovszky Bertalan és
Bosznay István mondtak a mai magyar piktúra legkitűnőbbjeiről. Greguss, aki finom és
szellemes versei írt az ébresztők sorsáról, a felháborodás és gúny ostromaival sújtott le — Petőfi
Sándor költészetére, s Toldy Ferenc úgy írt Petőfi és Arany János koráról, mint a hanyatlás
korszakáról. S idézzük az Ady körüli harcokat, amíg Ady élt s emlékeztessünk arra a kisajátí-
tási eljárásra, amivel szellemét most azok akarják birtokba venni, akik az üldözött harcok vezé-
reinek jegyvertartói voltak? Idézzük Bartók Béla sorsát, aki előtt a nagy világ hódol, de aki
nem juthat szóhoz a magyar Operaházban?

Örök küzdelem folyik a régi és az új, a tradíció és a haladás, a beidegzettség és a felszaba-
dulás vágya, az érdekek és a szabadság között. A szellem harcába nem elegendhetik be az uralom
érdeke. Az emberi szellemnek s a művészetnek szempontjai függetlenek az osztályok harcától
s az uralmi törekvésektől. A szellem hőseit ne akarja senki trubadúrokká züllesztetni, s ural-
maknak és politikai törekvéseknek szolgálatára kényszeríteni azokat, akik örök időkre jótévői
lehetnek szellemük kincseivel az egész emberiségnek. A szellem szabadságát tisztelje minden-
ki, mert — mint ahogy ezekben a napokban Magyarország egyik világhírű vendége mondotta
— »ha hiányzik a véleménynyilvánítás szabadsága, akkor megszűnik a tisztességes emberi
élet; szabad gondolat, szabad betű nélkül nincs kultúra és nincs civilizáció«. Ebből szerezzé-
nek okulást az üldözöttek, s ebből merítsenek vigaszt az üldözöttek.”

Juhász mindvégig elismeréssel szólt Kassák írói munkásságáról, ám az 1920-as évek ele-
jén, közepén színre lépő fiatal avantgarde költők tevékenységét egyre nagyobb kritikával,
fenntartással fogadta. Mégpedig azért, mert avantgardizmusukban legtöbbször nem eredeti
költői megnyilatkozást, hanem epigonizmust érzett. 1922 októberében még „örömmel és re-
ményességgel” szólt róluk. A Hevesy Iván által vezetett *Manifesztum*-csoportra gondolt, ami-
kor dicsérőleg a következőket írta: „Ezek az új költők általában a közönség nagy érzéseit kez-
dik énekelni, az egyetemesség céljaiért lelkesednek. A talajuk szociális, gyökereik a mély em-
beri egységbe nyúlnak.” 1924. április 13-án a *Szeged* című napilapban megjelent könyvkritiká-
jában azonban már így nyilatkozott: „az Ady után jött expresszionista kezdések és kísérletek
egyelőre, egy hatalmas és eredeti egyéniség jelentkezésén kívül, problematikus természetűek.”
Pár hónappal később a *Vojtina új ars poétikája a fiatal költőkhöz* című nevezetes tanköltemé-
nyében élesebben fogalmazott. A Raith Tivadar vezette *Magyar Írás*-csoportra célozva többek
között a következőket írta:

*Ugy értem ezt, hogy szép, szép az irányzat,
Mely egyenes és végtelenbe mén,
A hitteljes művészet és hadászat,
De mégis, mégis fő a költemény.*

Amit 1918 decemberében a *Ma* egyszerre nemzetközi és magyar jellegéről elismerően írt, hogy
»gyökerei a magyar humusból hoznak életerőt és életkedvet, de koronája a világ napjától vi-
rul és a világ viharától erősödik”, azt most a fiatal avantgardisták számára követelményként
fogalmazta meg:

Világpolgár légy (és ebben Aranynál
Tovább megyek, bár ő arany marad),
De ez az érzés nem a hontalanság
S becsülve mást, vedd észre a magyart!
Mert szép az export és expressió is,
(Noha magam már nem élek vele),
De a poézis mégis csak poézis
S gyökér nélkül nincs fának levele.

Péter László kutatásai alapján tudjuk, hogy Juhász és Kassák az 1918 decemberi *Ma*-est után 1926 májusában Bécsben újra találkoztak. E találkozás alkalmával vitát folytattak a korabeli költészet tartalmi és formai problémáiról, lehetőségeiről. Péter László fedezte föl, hogy e találkozás és vita érdekes hatással volt Juhász költészetére: „Juhász bécsi útja, Kassákkal való kinti találkozása után közeledett a szabadvers felé, s írt jó néhány rímtelen jambikus költeményt, mely közeláll a vers libre-hez.” A bécsi találkozás hatását s ezzel kapcsolatban Juhász új formai törekvéseinek tudatosságát mi sem dokumentálja jobban, mint hogy a bécsi ihletésű *Josephus szobránál* című vers formájáról a költő egykorú följegyzésein a „szabad vers” megnevezés olvasható. Az 1920-as évek végén vagy talán az 1930-as évek elején pár alkalommal ismét találkoztak. Kassák később drámai képet rajzolt arról, milyenek látta ekkor Juhászt: „Néha felrándult Pestre, ilyenkor benézett az írók otthonába, helyet foglalt az egyik fotőjben és hallgatott, szörnyűségeken tudott hallgatni. Már nem találhattam meg benne sem a diákot, sem a hajdani papnövendéket, sem a művelődés hirdetőjét. Gyérült a haja, gyűrődött arcát torzonborz szakáll éktelenítette; ajkai, valami kimondhatatlan gúnyt és megvetést jelezve elferdültek. Kihullottak a fogai, és dadogva szólt, ha végül is szólásra kényszerült.”

4.

Kassák 1920-tól 1937-ig egyetlen alkalommal sem írta le vagy említette nyilvánosság előtt Juhász Gyula nevét. Az 1920-as években a magyar avantgarde mozgalom vezető írójaként és teoretikusaként, majd a hazai szocialista kultúrmozgalom egyik irányítójaként Juhász költészetében nem érzett semmi olyan aktualitást, ami miatt szólnia kellett volna. A tömeghatású szocialista irodalom létrehozásának lehetőségeit keresve, előbb az avantgarde, majd az agitprop költészet eszközeivel kísérletezve, a Juhász lírája iránti megbecsülést a kritika és az olvasók és egyben saját maga személyes jellegű ügyének tekintette. Jellemző, hogy Juhász halála alkalmából a *Munkában* a szegedi költő *Magamhoz* és az *Elégia* című versét közölte „hálás megemlékezésül”, mint írja, „egy szonettjét és egyet a híres Anna versek közül”, nekrológjában pedig többek között a következőket mondta: „Kritikusok és olvasók általában nagyrabecsülték, de a tárgyaltalan szomorúság mélységeiben fogant és szemérmesen halk versei sohasem jutottak be a tömegek köztudatába.”

1940-ben, Juhász gyűjteményes verseskötetének megjelenése alkalmával, a Juhász szinte teljes költészetével való találkozása nyomán, majd a Juhász munkásságával szembeni hivatalos bizalmatlanságról és ellenszenvről érkező hírek hatására már nemcsak „a fájdalomosan magabaforduló” lírikust látta meg, hanem az ellenforradalmi rendszer erkölcsi és művészeti normáival, ízlésével határozottan szemben álló, a munkássággal és a parasztsággal szolidaritást vállaló költőt és közéleti embert is. Azt a képet fogadta el róla, amit a hajdani szegedi *Ma*-esten kialakított.

Mikor a szegedi közgyűlés Juhász Gyula utcával kapcsolatos elutasító határozatának híret vette, a *Magyar Nemzet* 1941. február 20-i számában *Ne adjatok néki utcát!* címmel Juhászt szenvedélyesen védelmező és a város hivatalos urait élesen támadó cikkben reagált. Juhász bátorságának, az ellenforradalom rendszerével való szembenállásának érzékeltetésére többek között épp az 1918 decemberi *Ma*-estet, Juhász akkori kiállását idézte fel: „Nem kellemsz hízkelni, hanem olyan garabonciás, akire állandóan gyanakodni kellett. Apró

szemeit ha fölillantotta, szinte megrettenhetett tőle, akinek rossz volt a lelkiismerete; ha valamely ünnepségen megszólalt, a szabadságról beszélt, komázott diákjaival, s ha tehetett, vad bozótok felé irányította a fiatal költőt. Együtt voltam vele egy szegedi ünnepségen, s bizony mondott olyanokat, hogy a város tisztességes urai örökre feketekönyvbe írták a nevét." Ennek a személyes emlékként megőrzött bátor kiállásnak a természetes folytatását látta Kassák abban, hogy Juhász „nem kísérelte meg elgyávítani és alázatosságra szoktatni” a kamasz József Attilát, hogy „eljárt a szervezetekbe”, hogy „művészeti és filozófiai ismeretekre tanította a munkásokat”, hogy megénekelte „a szegénységben vergődő parasztot”. Kassák tudatában ezután a lírikus Juhász az Anna-versek íróján kívül mint a *Tápai Krisztus* költője élt tovább. A *Magyar Nemzet*-ben cikke végén teljes egészében idézte a verset. Az 1955-ben írott *Juhász Gyulát olvasva* című költeményében szintén hivatkozott rá. E szép költői tiszteletadásba az Anna-szerelem mellett beépült Gulácsy Lajos neve, Juhász hozzá fűződő barátsága is.

Az 1950-es évek elején Békásmegyeren szinte teljes elszigeteltségben élő, hallgatásra ítelt Kassák Juhászt sorstársának érezte. Ebből a sorsközösség-érzésből, Juhász irodalompolitikai helyzetéhez, megpróbáltatásaihoz nagyon hasonló élmények átéléséből fakadt a *Juhász Gyulát olvasva* bensőséges, lírai hangja, Juhászban a szenvedő embert, a szomorú költőt hangsúlyozó szemlélete. Ez a Juhász-élmény fejeződik ki az 1956-ban a *Juhász Gyula Emlékkönyv*-be készült *Lírai emlékezés* következő részletében is: „Szerettem csendes magányosságát, szelíd sorsvállalását, rokonomnak éreztem, bárha sokban különböztünk egymástól. De megtaláltam benne azt az egyszerű alázatot, ami belőlem annyiszor hiányzott, irigyeltem tőle azt a leplezetlen bűnbánatot, ami az én számból káromkodások nélkül nem tudott előbukkanni.” Ez a mellesleg és magányosság évei alatti Juhász Gyula-élmény szerepet játszott abban is, hogy Kassák oly részletesen szólt emlékezésében a Juhász fájdalmaival, magányosságérzésével történt ifjúkori azonosulásáról. 1957-ben, a magyar irodalmi és művészeti élet bűnultságának idején épp Juhász halálának huszadik évfordulóját, a költőről való megemlékezést használta fel alkalmul arra, hogy a lehető legszélesebb nyilvánosság előtt, a magyar rádióban hitet tegyen az alkotó munka és a kölcsönös bizalom szükségessége mellett. „Az oktalan vádaskodások és a könyörtelen félreállítás után” a „bajok és kétségek” ellenére dolgozni akaró Kassák a *Valóság és emlékezés* címmel felolvasott előadásában azt a Juhász Gyulát idézte fel, „aki nagyon sokat győtrődött az életben, éveken át a sír szélén járt, s mégis olyan műveket hagyott ránk, melyek a magyar kultúra területén halhatatlanná tették a nevét”.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Juhász Gyula összes művei. Szerk.: Péter László. Sajtó alá rendezte: Péter László, Grezsa Ferenc, Iliá Mihály. Bp. 1963—1975.

Juhász Gyula Emlékkönyv. Szerk.: Paku Imre. Bp. 1962.

Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. Válogatta és sajtó alá rendezte: Ferenc Zsuzsa. Bp. 1975.

Péter László: Juhász Gyula Bécsben. Itk, 1962. 1. 95—102.

Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban. Bp. 1965.